PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

ABDUQAYUM YO‘LDOSHEV HIKOYALARIDA INSON RUHIYATI TASVIRI

Omonova E’zoza Muzaffar qizi
Omonovaezoza6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining taniqli namoyandalaridan biri bo‘lgan Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida inson ruhiyati tasvirining badiiy va psixologik xususiyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda yozuvchining “Timsohning ko‘z yoshlari”, “Sunbulaning ilk shanbasi”, “Mubtalo”, “Parvoz” kabi asarlarida qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy ziddiyatlari, ma’naviy izlanishlari hamda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarning aks ettirilishi tahlil qilinadi. Muallif inson xarakterini ochib berishda psixologizm, ichki monolog, ruhiy tahlil, badiiy detal va ramziy obrazlardan samarali foydalanganligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, hikoyalarda insonning ma’naviy tanlovi, vijdon va mas’uliyat hissi, ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurashning badiiy ifodasi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari Abduqayum Yo‘ldoshev nasrida inson ruhiyatining chuqur tahlili hamda psixologik tasvir vositalarining o‘zbek hikoyachiligi taraqqiyotidagi muhim o‘rnini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Abduqayum Yo‘ldoshev, o‘zbek hikoyachiligi, inson ruhiyati, psixologizm, badiiy tahlil, ichki monolog, ruhiy kechinma, qahramon xarakteri, badiiy detal, ramziy obraz, ma’naviy qadriyatlar, psixologik tasvir, zamonaviy o‘zbek nasri, adabiy talqin, badiiy mahorat.

Kirish

Bugungi kunda o‘zbek adabiyotshunosligida inson ruhiyati, shaxsning ichki olami va psixologik kechinmalarining badiiy talqini masalasi dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, istiqlol davri o‘zbek nasrida insonning ma’naviy dunyosi, ruhiy iztiroblari, hayotiy tanlovlari va jamiyat bilan munosabatlarini tasvirlashga bo‘lgan e’tibor sezilarli darajada kuchaydi. Shu jihatdan zamonaviy o‘zbek hikoyachiligining yirik namoyandalaridan biri bo‘lgan Abduqayum Yo‘ldoshev ijodi alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Abduqayum Yo‘ldoshev 1962-yilda Samarqand viloyatida tavallud topgan bo‘lib, o‘zbek nasrida hikoya, qissa va roman janrlarida samarali ijod qilgan adiblardan biridir. Uning “Sunbulaning ilk shanbasi”, “Timsohning ko‘z yoshlari”, “Parvoz”, “Bir tun va bir umr”, “Mubtalo”, “Puankare” kabi asarlari kitobxonlar va adabiyotshunoslar tomonidan e’tirof etilgan. Adib ijodining asosiy xususiyatlaridan biri inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini badiiy tahlil qilish, qahramonlarning ichki dunyosini hayotiy va ishonarli tasvirlashdan iboratdir. Adabiyotshunoslikda badiiy psixologizm muammosi shaxs xarakterini yaratishning muhim omillaridan biri sifatida baholanadi. Psixologizm orqali yozuvchi qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy ziddiyatlari, his-tuyg‘ulari va ma’naviy izlanishlarini ochib beradi. Tadqiqotchilar Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida aynan psixologik tasvir, ichki monolog, ramziy obrazlar hamda ruhiy tahlil usullarining faol qo‘llanilganligini qayd etadilar. Uning asarlarida obrazlar ruhiyati orqali davr manzarasi, ijtimoiy kayfiyat va insoniy qadriyatlar yoritiladi. Yozuvchi hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlari, vijdon, mas’uliyat, mehr-oqibat, muhabbat, yolg‘izlik va hayot mazmuni kabi falsafiy-axloqiy masalalar qahramonlarning ruhiy kechinmalari orqali ifodalanadi. Shu sababli adib asarlarini o‘rganish nafaqat badiiy mahorat masalalarini, balki zamonaviy insonning ma’naviy olamini tadqiq etishda ham muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlarda Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarining obrazlar tizimi, xarakter yaratish mahorati, ramziylik va psixologizm masalalari alohida o‘rganilgan bo‘lsa-da, inson ruhiyati tasvirining badiiy-estetik xususiyatlarini kompleks tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. hikoyachiligidagi ahamiyatini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun adibning hikoyalari badiiy-psixologik tahlil asosida o‘rganilib, ulardagi ruhiy kechinmalar va ma’naviy-falsafiy qarashlarning badiiy talqini yoritiladi.

Zamonaviy o‘zbek nasrida inson ruhiy olamini tasvirlash masalasi yetakchi mavzulardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida insonning ichki kechinmalari, ruhiy

iztiroblari, ma’naviy tanlovlari va hayotiy qarashlari badiiy tasvirning markaziga qo‘yiladi. Adib uchun voqea-hodisalar tasviridan ko‘ra inson qalbida sodir bo‘layotgan ruhiy jarayonlarni ochib berish muhimroq sanaladi. Shu sababli yozuvchi hikoyalarida tashqi voqelik bilan qahramonning ichki dunyosi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yaqqol namoyon bo‘ladi. Abduqayum Yo‘ldoshev asarlarida psixologizm tamoyili muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Psixologizm badiiy asarda inson ruhiyatini, uning fikr-mulohazalari va hissiy holatlarini tasvirlash usuli bo‘lib, yozuvchi mazkur vosita orqali qahramon xarakterining ichki mohiyatini ochib beradi. Adib hikoyalarida qahramonlarning ruhiy holati ko‘pincha ichki monologlar, xotiralar, ruhiy kechinmalar va tasviriy detallar orqali yoritiladi. Natijada kitobxon qahramonning nafaqat harakatlarini, balki uning qalbida kechayotgan murakkab jarayonlarni ham his qila oladi. Yozuvchining “Timsohning ko‘z yoshlari” hikoyasi inson tabiatidagi ikkiyuzlamachilik, manfaatparastlik va yolg‘on tuyg‘ularning psixologik talqiniga bag‘ishlangan asarlardan biridir. Hikoyada timsoh obrazi ramziy ma’no kasb etib, insonlarning soxta mehr-muhabbati va sun’iy rahm-shafqatini ifodalaydi. Muallif qahramonlarning ichki dunyosini tahlil qilish orqali inson xarakteridagi murakkab jihatlarni ochib beradi. Asarda tashqi ko‘rinishda ezgu bo‘lib tuyulgan ayrim xatti-harakatlarning asl mohiyatida shaxsiy manfaat va ichki ziddiyatlar mavjudligi ko‘rsatiladi. Bu esa hikoyaning psixologik ta’sirchanligini yanada kuchaytiradi.

Adib ijodida ruhiy iztirob va ma’naviy tanazzul masalalari ham alohida o‘rin tutadi. Qahramonlar ko‘pincha hayotning murakkab sinovlari qarshisida qolib, ichki kurashni boshdan kechiradilar. Ularning qaror qabul qilish jarayoni, o‘z vijdoni bilan yuzlashuvi va ma’naviy tanlovlari yozuvchi tomonidan chuqur psixologik tahlil asosida tasvirlanadi. Bu holat qahramonlarning individual xarakterini shakllantirish bilan birga, inson tabiatining universal jihatlarini ham ochib beradi. Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida ichki monolog usuli qahramon ruhiyatini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki monolog orqali qahramonning yashirin his-tuyg‘ulari, o‘y-fikrlari va ruhiy kechinmalari bevosita ifodalanadi. Bu usul kitobxonni qahramonning ichki dunyosiga olib kiradi hamda uning ruhiy holatini chuqurroq anglash imkonini yaratadi. Muallif ko‘plab hikoyalarida aynan ichki monolog vositasida inson qalbining eng nozik qatlamlarini ochib beradi. Yozuvchi asarlarida yolg‘izlik motivi ham inson ruhiyatini yorituvchi muhim badiiy omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy insonning ma’naviy yolg‘izligi, jamiyat bilan munosabatlaridagi murakkabliklar va ruhiy tushkunlik holatlari hikoyalarda tabiiy va hayotiy tarzda aks ettiriladi. Qahramonlar ko‘pincha odamlar orasida yashasalar-da, ichki dunyoda o‘zlarini yolg‘iz his qiladilar. Bu esa inson va jamiyat o‘rtasidagi ma’naviy masofa muammosini yoritishga xizmat qiladi. Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarining yana bir muhim jihati — badiiy detal va ramziy obrazlardan unumli foydalanishidir. Muallif ayrim predmetlar, tabiat manzaralari yoki hayvonot obrazlari orqali qahramonlarning ruhiy holatini ifodalaydi. Bunday ramzlar asarning falsafiy mazmunini chuqurlashtiradi va psixologik ta’sir kuchini oshiradi. Masalan, tabiat tasvirlari qahramon kayfiyatining o‘zgarishini ifodalasa, ayrim ramziy obrazlar insonning ichki ziddiyatlari va ma’naviy kechinmalarini aks ettiradi.

Adib hikoyalarida vijdon masalasi ham markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Ko‘plab qahramonlar o‘z xatti-harakatlarini baholash, qilgan ishlari uchun javobgarlik hissini his etish va ma’naviy poklanishga intilish jarayonida tasvirlanadi. Vijdon bilan bog‘liq ichki kurashlar inson ruhiyatining eng murakkab qatlamlarini ochib berishga xizmat qiladi. Yozuvchi ushbu holatlarni yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlab, kitobxonni ham ma’naviy mushohadaga chorlaydi. Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlari ruhiy tahlil orqali ochib beriladi. Qahramonlarning ruhiy holati ko‘pincha ular yashayotgan ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda tasvirlanadi. Jamiyatdagi adolatsizlik, ma’naviy qadriyatlarning yemirilishi, insoniy munosabatlarning murakkablashuvi kabi omillar qahramonlar ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu tariqa yozuvchi alohida bir inson taqdirini tasvirlash orqali butun bir davrning ma’naviy muammolarini yoritishga erishadi. Yozuvchi hikoyalarida mehr-oqibat, insoniylik, sadoqat va ezgulik kabi umuminsoniy qadriyatlar ulug‘lanadi. Hatto ruhiy iztiroblar va murakkab hayotiy vaziyatlar

tasvirlangan o‘rinlarda ham insonning ma’naviy poklanishi va ezgulikka intilishi g‘oyasi ustuvorlik qiladi. Bu esa adib ijodining insonparvarlik ruhini belgilovchi muhim xususiyatlardan biridir.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida inson ruhiyati tasviri faqatgina qahramon kechinmalarini aks ettirish bilan cheklanmaydi. Muallif ruhiy holatlar orqali insonning ma’naviy olami, axloqiy qarashlari, hayot falsafasi va jamiyatdagi o‘rnini ham yoritadi. Natijada yozuvchi hikoyalari nafaqat badiiy-estetik qiymatga, balki chuqur psixologik va falsafiy mazmunga ham ega bo‘lib, zamonaviy o‘zbek hikoyachiligining muhim yutuqlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida inson ruhiyati tasvirining badiiy va estetik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, adib o‘z hikoyalarida insonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari, ma’naviy izlanishlari hamda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur psixologik tasvir vositasida yoritishga muvaffaq bo‘lgan. Tahlillar davomida yozuvchi qahramonlar ruhiyatini ochib berishda ichki monolog, psixologik detal, portret, badiiy tasvir vositalari hamda ramziy ifodalardan samarali foydalangani aniqlandi. Ayniqsa, qahramonlarning ruhiy holatini tasvirlashda ularning ichki dunyosi, hissiy kechinmalari va hayotiy qarashlari markaziy o‘rin egallashi adib ijodining muhim xususiyatlaridan biri ekanligi asoslandi. Shuningdek, Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalarida milliy mentalitet, axloqiy qadriyatlar va insonparvarlik g‘oyalari psixologik tasvir bilan uyg‘un holda aks ettirilishi aniqlashtirildi. Bu esa yozuvchi asarlarining nafaqat badiiy-estetik, balki ma’naviy-tarbiyaviy ahamiyatini ham oshiradi.

Tadqiqot yakunida Abduqayum Yo‘ldoshev hikoyalari zamonaviy o‘zbek nasrida psixologik tasvir mahoratining yorqin namunalaridan biri ekanligi hamda adibning inson ruhiyatini badiiy talqin etishdagi o‘ziga xos uslubi o‘zbek adabiyotshunosligida alohida o‘rganishga munosib ekanligi xulosaga kelindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abduqayum Yo‘ldoshev. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2018.
2. Abduqayum Yo‘ldoshev. Hikoyalar to‘plami. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
3. Quronov Dilmurod. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Karimov Naim. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
5. Yo‘ldoshev Qozoqboy. Badiiy matn va uning tahlili. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Umurov Hamidulla. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: Sharq, 2017.
7. Boboyev To‘ra. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
8. Sulton Izzat. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
9. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi
10. Ziyonet elektron ta’lim portali
11. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi
12. Google Scholar ilmiy bazasi